

УДК 323.1+323.23](477)"19"(09)

Олександра Шорсткіна,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**АНТИРАДЯНСЬКА АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ УПА В 1943–1944 рр.
(за матеріалами колекції листівок
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)**

На основі комплексного аналізу аркушевих видань Української повстанської армії висвітлено агітаційно-пропагандистський складник антирадянської боротьби українських повстанців на завершальному етапі Другої світової війни. На прикладі колекції листівок НБУВ розкрито інформативну цінність аркушівок як важливого історичного джерела для дослідження націоналістичного руху в Україні середини ХХ сторіччя.

Ключові слова: колекція листівок, агітація, пропаганда, Українська повстанська армія (УПА), національно-визвольний рух, боротьба за державність, підпільна література, аркушеві друки.

У процесі розвитку історичної науки незалежної України незмінно актуальними залишаються питання, пов'язані з досвідом українських державницьких змагань новітньої доби. У цьому контексті необхідним є звернення до внеску у вітчизняний національно-визвольний рух Української повстанської армії, яка протягом тривалого часу за складних умов провадила потужну боротьбу проти двох тоталітарних режимів – нацистського та комуністичного. Підвищений дослідницький інтерес до цієї військово-ідеологічної сили зумовлений і наближенням ювілейної дати – 75-річчя створення УПА, – яку українство відзначає восени 2017 р. Водночас, низка проблем історії українського повстанського війська потребує подальшої актуалізації. Недостатньо вивченими є, зокрема, джерелознавчі аспекти діяльності УПА.

З-поміж джерельних матеріалів, використовуваних дослідниками національно-визвольної боротьби українців середини ХХ століття, вагоме значення належить листівковій літературі, яка, незважаючи на свій високий інформативний потенціал, лише частково запроваджена в науковий обіг.

Аркушівки УПА тією чи іншою мірою залучалися до власних праць істориками української націоналістичної пропаганди Олегом Дмитерком [2], Анатолієм Кентієм [4], Ігорем Марчуком [7], Юрієм Романишином [9] та Олександром Стасюк [12; 13; 14]. Ґрунтовний нарис історії УПА за перші десять років її існування написав Петро Мірчук [8]; феномен українського повстанського руху – його військовий, господарсько-побутовий та агітаційно-пропагандистський компоненти – висвітлено у монографії Галини Стародубець [11]; дискусійні питання ролі представників інших націй у лавах УПА як збройного формування порушено в дослідженні Олега Стецишина [15] – кожен із цих науковців у контексті обраної ним проблематики звертав увагу й на листівки як агітаційно-пропагандистський матеріал українських повстанців.

Окрім того, маємо низку сучасних студій, присвячених безпосередньо летючкам ОУН та УПА – це статті згаданого вже О. Дмитерка про пропагування націоналістичних ідей серед військовослужбовців Червоної армії [1] та Михайла Романюка про селянське питання в повстанських аркушівках [10]. Схему класифікації аркушівок українських повстанців запропонував Володимир Макар [6]. Зазначимо також, що колекцію листівок Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського досліджували Марія Дмитрієнко та Людмила Маркітан [3]. У їхній спільній публікації охарактеризовано добірку аркушевих видань оунівського й упівського підпілля періоду 1927–1944 р. як джерела вивчення національно-визвольної боротьби українського народу; втім, авторки не ставили за пріоритетну мету розкриття аспекту антирадянської агітаційно-пропагандистської діяльності УПА 1943–1944 рр.

Протягом Другої світової війни аркушівки активно використовувалися всіма воюючими сторонами. Тут позначилися насамперед беззаперечні переваги листівок як пропагандистського матеріалу порівняно з іншими видами підготовленої з такою ж метою продукції (журналами, газетами, книгами, брошурами), а саме оперативність відгуку на зміни в політичній та військовій ситуації, можливість у стислі терміни організувати видання та поширення летючок і, звичайно ж, їхній великий тираж [5, с. 153–154]. Сучасна дослідниця О. Стасюк цілком слушно вказує й на той факт, що листівки слугували оунівцям та упівцям найоптимальнішим друкованим знаряддям пропаганди за умов підпілля [13, с. 45]. Аркушеві видання виступали дзеркалом агітації та пропаганди, здійснюваної повстанським проводом серед населення України, містили основоположні ідеї та гасла

націоналізму. З огляду на вказані чинники друк листівкової літератури слугував однією з основних форм національно-визвольних змагань українців, тому тривав безперервно [13, с. 108; 16, с. 214].

Малодосліджений пласт друкованих пам'яток з історії українського націоналістичного руху зберігається у колекції листівок з фондів відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Загалом цей джерельний масив у складі зібрання аркушівок включає примірники понад 100 видань листівкової літератури, хронологічні рамки яких окреслюються періодом кінця 1920-х рр. – 1945 р.; у той час як, згідно з підрахунками істориків, видавничу спадщина ОУН, УПА та Української Головної Визвольної Ради (УГВР) періоду німецько-радянської війни та повосенного десятиріччя нараховує понад 1 тис. назв листівок, відозв, декларацій [13, с. 221].

Спираючись на цей показник та взявши до уваги ту обставину, що колекція листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ не включає в себе аркушеві друки після 1945 р., можна констатувати, що у складі зазначеного зібрання маємо цілком репрезентативну частину листівкового доробку повстанського проводу в тій його частині, що припадає на завершальну фазу війни між Німеччиною та СРСР, адже переважна більшість летючок колекції (близько двох третин) належить до проявів агітаційно-пропагандистської роботи українських повстанців у 1943–1944 рр. На цьому етапі, як відомо, УПА провадила запекле ідеологічне (поряд із військовим) протистояння одночасно з обома тоталітарними режимами – нацистським та сталінським, проте після корінного перелому на німецько-радянському фронті (та в ході всієї війни), коли поразка гітлерівців і, відповідно, повернення сталінської влади на звільнені з-під німецької окупації терени України стали очевидними, повстанський провід, відреагувавши на зміну політичної атмосфери, помітно активізував справу антикомуністичної агітації та пропаганди, розглядаючи кремлівського диктатора як головного, більш небезпечного, ворога.

Залежно від цільової аудиторії, для якої призначалася та чи інша група листівок УПА протирадянського спрямування, їх можна розподілити на декілька категорій: відозви до бійців і командирів Червоної армії та учасників радянського партизанського руху (до цієї категорії можна зарахувати й летючки, звернені до представників різних національностей СРСР – колишніх червоноармійців, які потрапили до німецького полону та стали т. зв. «батальйонцями» – вояками допоміжних частин у складі вермахту); оповіщення до окремих соціальних та інших груп (селянства,

робітників, молоді) та, нарешті, аркушівки, адресовані українському народові загалом. Агітаційно-пропагандистські зусилля УПА були спрямовані здебільшого на населення УРСР та, певною мірою, інших радянських республік у їхніх довоєнних межах, яке впродовж двох десятиріч піддавалося впливові сталінської пропаганди.

У видаваній ними листівковій літературі повстанці намагалися вповні реалізувати ключове завдання пропаганди «як необхідного могутнього засобу у кожній організованій діяльності, розрахованій на найбільш масові розміри, на всенациональні масштаби» [6, с. 537]. Згідно з цією тактикою, ініційована упівцями пропагандистська робота передбачала не просто поширення ідей національно-визвольних змагань, але й постійне їх роз'яснення, вплив на населення з метою знешкодження ворожих гасел, залучення до боротьби нейтральних сил і мобілізація до дій у бажаному напрямі.

Протягом 1943–1944 рр. повстанський провід випродукував численні звернення до рядового та командного складу Червоної армії, учасників радянського партизанського руху.

З метою досягнення максимальної ефективності агітаційно-пропагандистських матеріалів, адресованих радянським воякам і партизанам на теренах України, автори листівок послідовно наголошували на однаково злочинній сутності обох тоталітарних режимів – нацистського та комуністичного. Щоб увиразнити цю тезу, упівські ідеологи вдавалися до глибоко продуманої термінології, використовуючи поняття «гітлерівсько-сталінський імперіалізм», «гітлерівські та сталінські виродки людства», називаючи одночасно А. Гітлера та Й. Сталіна «катами народів», «паліями війни» та ін. Чи не в кожній летючці розкривалися злочини сталінізму проти своїх громадян та народів інших держав, а саме союзницькі відносини двох диктаторів на початковому етапі Другої світової війни (зокрема, такі факти, як укладення пакту про ненапад між Берліном і Москвою, спільний розподіл Польщі у вересні 1939 р.), агресія СРСР проти Фінляндії (яка прирівнювалася до гітлерівського завоювання Західної Європи), вступ Червоної армії на територію Північної Буковини та Бессарабії, насильницьке приєднання країн Балтії до Радянського Союзу тощо.

Аркушеві видання УПА звертали увагу й на внутрішньополітичний розвиток УРСР за двадцять років його існування. Так, відома листівка українських повстанців «Слово до бійців і командирів Червоної армії»

(жовтень 1944 р.) мала промовистий підзаголовок «За що боролися робітники та селяни у Жовтневій революції і що їм дав за це Сталін» і висвітлювала реалії соціально-економічного життя в СРСР. Упівці всіляко прагнули донести до аудиторії тезу: кожен, хто воює за радянський режим і на фронті, і в тилу, не лише веде «чужу» війну, але й сприяє зміцненню найбільшого історичного ворога українців та інших народів СРСР, поневолених більшовизмом. Причому УПА чітко заявляла про відсутність ворожості до бійців ЧА та радянських партизанів; навпаки, вбачала в них жертв Кремля та своїх можливих союзників. Приміром, в одній із листівок – «Червоноармійці і командири!» – підкреслювалося: «Українські повстанці знищують лише большевицький терористичний апарат – НКВД, партійних верховодів, червоних губернаторів, градоначальників та інших сталінських мерзотників». У багатьох летючках автори ознайомлювали радянських вояків із антинацистською боротьбою УПА, що було вкрай необхідним, адже сталінська пропаганда подавала українських націоналістів винятково як ідеологічних і військових союзників гітлерівців.

Показовою є серія листівкової літератури, підготовлена та видрукувана повстанським проводом напередодні Конференції поневолених народів Східної Європи й Азії, яка відбулася з ініціативи керівників націоналістичного руху 21–22 листопада 1943 р. На Конференції мала місце зустріч членів УПА – репрезентантів тринадцяти різних народів Радянського Союзу. Ці аркушівки призначалися для розповсюдження поміж солдатів допоміжних батальйонів німецьких військ, укомплектованих із полонених червоноармійців різних національностей.

Серія побачила світ у відомій друкарні Ковельського окружного проводу ОУН(б) (Волинська обл.) під назвою «Свобода народам». Як зауважують дослідники, з роботою Конференції був пов'язаний найбільш плідний етап діяльності цієї друкарні [12, с. 184]. Впродовж літа–осені 1943 р. з'явилися відозви «Добровольці при німецьких військових частинах!», «До азербайджанців, грузинів, донців, казахів, калмиків, татар, узбеків й усіх інших добровольців при німецьких військових частинах!», «Узбеки, грузини, казахи, туркмени, таджики, башкири, татари, народи Уралу, Волги та Сибіру, народи Азії!», «Грузини!», «Вірмени й інші народи Кавказу!», «Азербайджанці!», «Узбецькі аскери!», «Сини Туркменії!», «Казахи, башкири, калмики, удмурти!», «Татари Поволжя!», «Черкеси, кабардинці, осетини, чеченці, адиге, лезгини, інгуші!», «Донські козаки!», «Білоруський народ!» та ін. Тоді ж було надруковано листівку «Кубанці,

потомки запорозьких козаків!», звернену до етнічних українців на Кубані. Важливо, що першопочатковий варіант серії було розширено та видано повторно зусиллями Лейби Добровського – «Валерія», співробітника політичної референтури УПА, який добре знав історію народів СРСР [7, с. 108].

Як відомо, очільники повстанського руху розраховували на те, що серед вояків–«батальйонців» можливо знайти чимало елементу, потенційно прихильного до українців і їхніх змагань за державність. В опублікованій за підписом Головного командування УПА листівці під назвою «Українці!» (червень 1943 р.) так пояснювалася роль українського народу (та його повстанських сил зокрема) у побудові антирадянського блоку народів: «Організація боротьби повинна початися з України. В Україну війна загнала мільйони різнонаціонального вояцтва, що, побачивши розклад імперіялістів, які їх гнітили, шукає сьогодні шляхів боротьби за визволення своїх народів. В цій ідейній блуканні німецькі імперіялісти стараються використати їх для своїх цілей і обернути в боротьбі проти наших та інших визвольних починів.

До цього ми не можемо допустити. Зброю бувших полонених і батальйонів полонених народів треба конче обернути проти імперіялістичних гнобителів. Ми повинні вказати чужонаціональним воякам в Україні ідейний шлях до їх визволення та зорганізувати військові відділи, які з України рушили б до боротьби з імперіялістами за свої самостійні національні держави». Листівка закликала налагоджувати тісні зв'язки з «батальйонцями», всіляко сприяти їхній утечі до українських повстанців. Розповсюдження летючок у допоміжних частинах вермахту, сформованих із колишніх бійців Червоної армії, було досить простим та ефективним методом залучення представників інших націй СРСР до боротьби з більшовизмом. У такий спосіб УПА реалізовувала гасла, прийняті на III Надзвичайному великому зборі ОУН(б) (21–25 серпня 1943 р.) – «Воля народам, воля людині!», «Нехай живуть незалежні держави народів Східної Європи та Азії» – та передбачали розгортання національно-демократичних революцій серед народів Радянського Союзу під егідою українських повстанців.

Причому, як наголошують науковці, листівкову літературу цієї серії «не штампували однаковими для представників усіх народів», натомість автори аркушівок, прагнучи знайти підхід до кожної нації, зверталися до традицій державотворення різних народів: узбеків іменували «аскерами» та

згадували їм героїчну боротьбу їхнього народу проти персів і монголів, грузинам писали про славний період існування Грузинського царства, азербайджанцям – про історію діяльності мусаватистів у 1918 р. [15, с. 29–30]. Найбільш прихильними до ідей української визвольної боротьби повстанці слушно вважали ті народи колишньої Російської імперії, які протягом 1917–1920 рр. пройшли схожий з Україною шлях від національного відродження та державного піднесення до поневолення внаслідок більшовицької агресії та, зрештою, були включені до складу СРСР.

У червні – липні 1944 р. зусиллями Команди УПА «Схід» опубліковано низку листівок, звернених до різних категорій населення СРСР. Це були аркушівки «Молодь України!», «Робітники України!», «Робітники транспорту України!», «Чи знаєш ти?», видані в упівській друкарні «Свобода народам». Кожна летючка мала наклад 40 тис. примірників. У листівковій літературі цієї серії поряд із гаслами боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу та побудову на теренах СРСР національних держав на етнічних засадах помітне місце було надане іншим актуальним проблемам – аналізувалося реальне становище робітництва під радянською та німецькою окупацією, декларувалася потреба прав у галузі соціально-економічного життя (встановлення 8-годинного робочого дня, справедливої оплати праці, участі робітників у прибутках підприємств, вільного вибору фаху та місця роботи, свободи профспілок), ішла мова про ліквідацію практики стахановщини, соцзмагань, підвищених норм виробітку – всі ці ідеї неодмінно мали знайти відгук в середовищі радянського суспільства. В листівці під назвою «Трудовий народі СССР!», підготовленій Головною командою УПА (надрукована в липні 1944 р.), яку також можна зарахувати до цієї групи, містилися заклики до саботажу радянської політики і промисловості та сільському господарстві.

Упродовж 1940-х рр. з-поміж повстанців сформувалася ціла плеяда талановитих публіцистів, до яких належали й автори текстів повстанських летючок антирадянського спрямування 1943–1944 рр. Одним із найвидатніших підпільних публіцистів був Йосип Іванович Позичанюк (1913–1944) – ідеолог українського націоналізму на теренах УПА – «Захід», письменник і журналіст. Виходець із Вінниччини, Й. Позичанюк прилучився до діяльності ОУН(б) та УПА (полковник і член Головної команди УПА на Волині; певний час його діяльність була пов'язана зі службою інформації й пропаганди в Повстанській армії), ініціатор утворення чужонаціональних відділів УПА для боротьби зі сталінським

режимом, співорганізатор Конференції поневолених народів Європи й Азії. Пізніше він став членом Української Головної Визвольної Ради – координаційного органу націоналістичного руху, сформованого в липні 1944 р.

У травні 1944 р. Й. Позичанюк підготував аркушівку «До всіх корнійчуків, гречух, тичин, бажанів та інших ще живих платних агентів і лакеїв сталінського кривавого імперіалізму!» Листівку, підписану збірним ім'ям «Українські повстанці», було адресовано представникам тогочасної політичної та творчої еліти УРСР, до якої належали, зокрема, письменник О. Корнійчук, поети П. Тичина, М. Бажан, а також державний і партійний діяч М. Гречуха. У вересні 1944 р. було випущено ще одну летючку Й. Позичанюка «Лист колгоспників України до ката народів Йосипа Сталіна», в якій викривалися злочини сталінізму проти українців у роки Другої світової війни – союз із А. Гітлером, звірства НКВС щодо в'язнів – «прощальний подарунок» українському народові 1941 р., ставлення до полонених червоноармійців тощо). Красномовними в цій аркушівці є звернення до радянського диктатора: «Кровопивцю наш, душогубе окаянний, мучителю кремлівський, товаришу бандитський, брате німецький, юдо іскаріотський, сонце наше сибірське, батьку злодійський, йолопе всеросійський» та розшифрування абревіатури назви радянської держави як «Союз Сірих Сталінських Рабів». Підготовлені Й. Позичанюком листівки мали високу популярність, зокрема, вони розповсюджувалися серед червоноармійців [10, с. 398].

У липні 1944 р. в друкарні УПА «Свобода народам» 30-тисячним тиражем було надруковано листівку «Що таке УРСР?», підписану псевдонімом «Я. Мова». У цьому об'ємному роз'ясненні автор – як зазначає І. Марчук, ним був один зі співробітників політичної референтури Волинського крайового проводу ОУН(б) Ярослав Герасименко [7, с. 106], – вдавшись до аналогії з царизмом, виклав природу комуністичного режиму, розкривши облудний, декоративний характер радянської демократії, економічний курс сталінського керівництва, спрямований на пограбування неросійських народів СРСР, денационалізаторську культурну політику Кремля, що супроводжувалася знищенням української інтелектуальної еліти. Наприкінці аркушівки публіцист вдало сформулював висновок про сутність сталінізму для Української держави: «Радянська Україна – це не тільки химерний міраж, чарівне плетиво прекрасних ілюзій, кольориста миляна банька, це щось без міри грізніше, злочинніше». Автор

влучно назвав установлений 1917 р. режим «найскравішим прикладом політичного бандитизму в світовій історії».

Листівкова література УПА відіграла роль гідного доповнення до інших видів агітаційно-пропагандистської продукції українських повстанців. Летючки, які з'явилися зусиллями повстанського проводу протягом 1943–1944 рр., є цінним джерелом для дослідників національно-визвольних змагань українців фінального періоду Другої світової війни. Ця проблема потребує подальших студій, а також виявлення нових аркушевих видань і здійснення їхньої каталогізації.

Список використаних джерел

1. Дмитерко О. Агітаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед військовослужбовців Червоної армії / Олег Дмитерко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – 2002. – С. 138–146.
2. Дмитерко О. М. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в 1944–1950-х рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – Історія України / Дмитерко Олег Миколайович, Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2004. – 24 с.
3. Дмитрієнко М., Маркітан Л. Листівки ОУН як джерело з історії національно-визвольного руху / Марія Дмитрієнко, Людмила Маркітан // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. Число 8–9 : у 2 ч. – Ч. 2. Збірка наук. праць на пошану відомого вченого, історика-українознавця, академіка Української Могилансько-Мазепинської Академії Наук (м. Оттава, Канада) Ярослава Івановича Дзири. – Київ, 2002. – С. 107–124.
4. Кентій А. В. Документи ОУН та УПА у фондах ЦДАГО України / А. В. Кентій // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 202–222.
5. Литвин С. Е. Неперіодична друкована продукція як пропагандистська зброя ОУН на східноукраїнських землях (1941–1943 рр.) / С. Е. Литвин // Література та культура Полісся : зб. наук. праць / [відп. ред. та упор. Г. Самійленко]. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – Вип. 63 : Історико-культурний простір та його наповненість окремими явищами. – С. 153–161.
6. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН / Володимир Макар // Визвольний шлях: суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – Лондон, 1982. – № 5. – С. 536–544; № 6. – С. 664–670; № 7. – С. 790–798; № 8. – С. 943–948.
7. Марчук І. Пропагандивні видання ОУН та УПА на Волині в 1943–1945 рр. (газети, журнали, листівки) / Ігор Марчук // Визвольний шлях: суспільно-політичний, науковий і літературний місячник. – 2004. – Кн. 6. – С. 101–108; кн. 7. – С. 107–112.

8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952 / Петро Мірчук. – München: Druckerei «Сігеро», 1953. – 319 с.

9. Романишин Ю. Пропагандивна діяльність ОУН–УПА 40–50-х рр. як факт історії боротьби за незалежність України / Юрій Романишин // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 222–227.

10. Романюк М. Селянське питання в повстанських листівках / Михайло Романюк // Визвольний шлях: суспільно-політичний, науковий і літературний місячник. – 2001. – Кн. 9. – С. 49–65.

11. Стародубець Г. М. Українське повстанське заплілля (друга половина 1943–початок 1946 років): монографія / Галина Миколаївна Стародубець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 527 с.

12. Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН періоду німецької окупації / Олександра Стасюк // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 172–192.

13. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / Олександра Стасюк, Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів : Часопис, 2006. – 384 с.

14. Стасюк О. Діяльність підпільних друкарень ОУН (1941–1953 рр.): статистичний аспект / Олександра Стасюк // Українознавчі студії. – 2008. – Вип. 8–9. – С. 259–277.

15. Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї та інші національності в боротьбі за незалежність України / Олег Стецишин, Центр досліджень визвольного руху. – Львів : Часопис, 2015. – 328 с.

16. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відп. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. – Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2007. – 352 с.

References

1. Dmyterko, O. (2002). Ahitatsiino-propahandystska robota OUN i UPA sered viiskovosluzhbovtsiv Chervonoi armii [The Agitation and Propagandist Work of OUN and UPA Among the Red Army's Soldiers]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk do 75-richchia UPA*. Drohobych, pp. 138–146 [in Ukrainian].
2. Dmyterko, O. M. (2004). *Propahandystska diialnist OUN i UPA v 1944–1950-h rr*. Avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 [Propagandist Activity of OUN and UPA in 1944–1950s. Manuscript. Thesis for the academic degree of Candidate of Historical Sciences]. Ostroh: National University «Ostroh Academy», 21 p. [in Ukrainian].
3. Dmytrienko, M. and Markitan, L. (2002). *Lystivky OUN yak dzherelo z istorii natsionalno-vyzvolnoho rukhu* [The OUN's Leaflets as a Source for the History of

National-Liberation Movement]. *Spetsialni istorichni dystsypliny: Pytannia teorii i metodyky. Issues of Theory and Methodology, No. 8–9 in 2 parts. P. 2*. Kyiv, pp. 107–124 [in Ukrainian].

4. Kentii, A. V. (2011). Dokumenty OUN ta UPA u fondakh TSDAHO Ukrainy [The OUN's and UPA's Documents in the Collections of CSAPO of Ukraine]. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal, Vol. 2*, pp. 202–222 [in Ukrainian].

5. Lytvyn, S. E. (2011). Neperiodychni drukovani materialy yak propahandystska zbroia OUN na skhidnoukrayynskikh zemliakh [Non-periodic Printed Materials as OUN's Propagandist Weapon in the Eastern Ukrainian Lands (1941–1943)]. *Literatura ta kultura Polissia. Zbirka naukovykh prats. Nizhyn: M. Hohol State University of Nizhyn, Vol. 63*, pp. 153–161 [in Ukrainian].

6. Makar, V. (1982). Propahandyvni vudannia UPA i ii dopovnennia do propahandy OUN [Propagandist issues of UPA and Its Supplement to OUN's Propaganda]. *Vyzvolnyi shliakh : suspilno-politychnyi i naukovo-literturnyi misiachnyk – Liberation Path: Ukrainian Political, Social, Scientific and Literary Magazine, London, Vol. 5*, pp. 536–544, *Vol. 6*, pp. 664–670, *Vol. 7*, pp. 790–798, *Vol. 8*, pp. 943–948 [in Ukrainian].

7. Marchuk, I. (2004). Propahandyvni vudannia OUN ta UPA na Volyni v 1943–1945 rr. (hazety, zhurnaly, lystivky) [Propagandist Activities of OUN and UPA in Volyn during 1943–1945 (the Newspapers, Magazines and Leaflets)]. *Vyzvolnyi shliakh. Vol. 6*, pp. 101–108, *Vol. 7*, pp. 107–112 [in Ukrainian].

8. Mirchuk, P. (1953). *Ukrainska Povstanska Armia* [Ukrainian Insurgent Army]. München: Druckerei «Cicero», 19 p. [in Ukrainian].

9. Romanyshyn, Yu. (2001). Propahandyvna diialnist OUN–UPA v 1940–1950-h rr. yak fakt borotby za nezalezhnist Ukrainy [Propagandist Activity of OUN–UPA in 1940–1950s as an Evidence of History of Struggle for Independence of Ukraine]. *Zbirnyk prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky. Lviv, Vol. 9*, pp. 222–227 [in Ukrainian].

10. Romaniuk, M. (2001). Selianske pytannia v povstanskykh lystivkakh [The Peasant Issue in the Insurgents' Leaflets]. *Vyzvolnyi shliakh, Vol. 9*, pp. 49–65 [in Ukrainian].

11. Starodubets, H. M. (2006). *Ukrayinske povstanske zapillia (druha polovyna 1943 – pochatok 1946 rr.)* [Ukrainian Insurgent Underground (the Second Half of 1943 – the Early 1946)]. Ternopil: Pidruchnyky i Posibnyky, 527 p. [in Ukrainian].

12. Stasiuk, O. (2001). Vydavnycha diialnist OUN periodu nimetskoï okupatsii [Publication Activity of OUN during the Period of German Occupation]. *Zbirnyk prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky. Lviv, Vol. 9*, pp. 172–192 [in Ukrainian].

13. Stasiuk, O. (2001). *Vydavnycha diialnist OUN (1941–1953)* [The Publication Activities of OUN (1941–1953)]. Lviv: Chasopys, 384 p. [in Ukrainian].

14. Stasiuk, O. (2008). Diialnist pidpilnykh drukaren OUN (1941–1953): statystychnyi aspekt [Activity of OUN's Underground Typographies (1941–1953): Statistic Aspect]. *Ukrayinoznavchi studii. Vol. 8–9*, pp. 259–277 [in Ukrainian].

15. Stetsyshyn, O. (2015). *Banderivskiyi internatsional: hruzyny, rosiiany, yevreii ta inshi natsii v borotbi za nezalezhnist Ukrainy* [Bandera's International: Georgians, Russians, Jews and Other Nations in the Struggle for Independence of Ukraine]. Lviv: Chasopys, 388 p. [in Ukrainian].

16. Viatrovych, V. (ed.) [and others] (2007). *Ukrainska povstanska armia: Istoriia neskorenykh* [Ukrainian Insurgent Army: The History of Unbroken People]. Lviv: Liberation Movement Investigation Centre, 352 p. [in Ukrainian].

Oleksandra Shorstkina,

Junior Research Associate, Vernadsky National Library of Ukraine

The UPA's Anti-Soviet Agitation and Propagandist Activities in 1943–1944 (on the Materials of the Leaflets Collection of Vernadsky National Library of Ukraine)

On the base of complex analysis of leaflets the agitation and propagandist component of Anti-Soviet struggle by Ukrainian insurgents during the final stage of the Second World War is enlightened. It is presented the rarity and source value of the one-sheet editions in the Leaflets Collection of the Department of Old-Printed and Rare Books of Vernadsky National Library of Ukraine for researchers on Nationalist Resistance Movement in Ukraine of the middle of the 20th century.

Keywords: Leaflets Collection, agitation, propaganda, Ukrainian Insurgent Army (UPA), national-liberation movement, struggle for statehood, underground literature, one-sheet editions.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.